

ÖMER B. SÂLİM BÂZMÛL'UN EL-KIRÂÂT VE ESERUHÂ FÎ'T-Tefsîr VE'L-AHKÂM İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA KIRÂAT-YORUM İLİŞKİSİ

Hatice ŞAHİN AYNUR*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 08 Mayıs 2024, **Kabul Tarihi:** 24 Eylül 2024, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2024, **Atf:** Şahin Aynur, Hatice. "Ömer b. Sâlim Bâzmûl'un *el-Kirâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm* İsimli Eseri Bağlamında Kirâat-Yorum İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/2 (Eylül 2024): 543-572.

DOI: 10.33415/daad.1480407

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 08 May 2024, **Accepted:** 24 September 2024, **Published:** 30 September 2024, **Cite as:** Şahin Aynur, Hatice. "The relationship between Qira'at (Qur'an recitation) and Interpretation in the context of the treatise titled "el-Kirâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm" by Ömer b. Sâlim Bâzmûl". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/2 (September 2024): 543-572.

DOI: 10.33415/daad.1480407

Öz

Bu makalede, son dönem tefsîr-kirâat geleneğinde kirâat-yorum ilişkisi çerçevesinde kaleme alınan Ömer b. Sâlim Bâzmûl'un *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli eseri, kirâat meseleleri ve kirâat farklılıklarının âyetlerin yorumuna etkisi bağlamında ele alınacaktır. Bu çalışma; tarihi ve meseleleri etrafında kirâat ilmi ile kirâatlerin Kur'ân'ı anlamaya etkisi şeklinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu çerçevede eser, ilk bölümde kirâat, tefsîr, ulûmu'l-Kur'ân, me'ânî'l-Kur'ân ve nahiv kitaplarında muhtelif başlıklar altında yer alan kirâat birikiminin düzenlenip bir araya getirilmesi itibarıyla orijinallik arz etmektedir. Ayrıca alana katkı sağlayarak araştırmacıların hedeflenen bilgiye ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Eserde birinci cildin neredeyse tamamını kapsayacak şekilde kirâat/kirâat meseleleri ve kirâat tarihine yer verilmektedir. İkinci bölümde ise kirâat-yorum bağlamında kirâatin âyetlerin yorumuna etkisi incelenmektedir. Eserin isminde

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, haticesaahin@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5214-7547>/ Assoc Dr., Ondokuz Mayıs University, haticesaahin@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5214-7547>

kırâatlerin ahkâm âyetlerinin tefsirine tesiri yer almış olsa da kitabın muhtevâsında kırâatlerin birçok boyutuyla âyetlere etkisi geniş bir perspektifle ele alınmaktadır. Esere bağlı olarak bu makalede kırâatlerin ahkâm âyetleri de dâhil olmak üzere âyetlere tesirinin incelenmesi çalışmanın ana hedefidir. Ayrıca çalışmada tevcihte bulunulan kırâatlerin sahih kırâatlere uygunluğunun yansıtılması da araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kur'ân, Tefsîr, el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm, Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl.

The relationship between Qira'at (Qur'an recitation) and Interpretation in the context of the treatise titled "el-Kirâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm" by Ömer b. Sâlim Bâzmûl

Extended Abstract

In this paper, the treatise titled "el-Kirâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm" by Ömer b. Sâlim Bâzmûl, which was written within the framework of the recent tradition of tafseer (interpretation of the Qur'an) – qira'at (Qur'an recitation), will be discussed in the context of qira'at issues and the impact of different qira'ats on the interpretation of the verses. The treatise "El-Kirâât ve Eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm", is written by the contemporary researcher Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl who performs studies in the field of qira'at. Bâzmûl who was born in Mecca, completed his doctoral studies in the Department of Qur'an and Hadith Sciences at the Faculty of Da'vâ (Missionary work for Islam) ve Usûliddîn (Fundamentals of Religion) at Ümmü'l-Kurâ University in 1993. He is currently a faculty member in the Department of Qur'an and Sunnah at the same university. In addition to his academic responsibilities, Bâzmûl also serves as a member of the Saudi Qur'anic Sciences and Interpretation; Scientific Committees of Hadith and Sciences of Hadith; administrative board of Association of Qur'an Memorization. He is also a member of many of the committees that are founded by Da'wa, Qur'an and Sunnah department, and advisory committee of Ministry of Islamic Affairs.

The book titled "el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm" written by Bâzmûl is an academic work. The work is the doctoral dissertation of the author which was completed in 1993, subsequently published, and currently used as a textbook at Ümmü'l-Kurâ University. As understood from the very name, the treatise covers the qira'ats and their impact on tafseer and judgements. The author states the reasons that trigger his writing this treatise as: the utmost importance of the subject matter, the motive to serve the Qur'an and its recitation in terms of qira'at and tafseer, the aspiration to learn about the diverse meanings of the Qur'an facilitated by the qira'ats, and the effort to counteract the doubts and falsehoods of the disbelievers regarding the Qur'an and qira'ats. The most important aim and the result that makes a significant contribution to the field is to compile and organize the qira'at materials that are scattered in books of qira'at, tafseer, syntax, "ulûmu'l-Kur'ân" (sciences of the Qur'an), and "me'âni'l-Kur'ân" (art of grandiloquence in the Qur'an) into one treatise. Thus, the treatise provides easy access to the relevant subjects for interested ones, the readers, and the researchers of qira'at and tafseer who make academic study at undergraduate or graduate level.

While the title of the book is “The impact of qira’ats to the tafseer and judgements”, there is extensive and significant amount of information on the Qur’an and the history of Qira’at at a broad level. The book comprises of two volumes, with the first volume primarily dedicated to Qur’anic and qira’at issues to establish the background of the second volume. There are two main chapters of the work “el-Kirâât ve eseruhâ fi’t-tefsîr ve’l-ahkâm”: the science of qira’at regarding its history and issues, and the impact of qira’ats on the comprehension of the Qur’an. There is also a prelude in the book. The prelude carries the title “The definition of the Holy Qur’an, its revelation, and its compilation”. In addition to seven qira’ats and ten qira’ats, all necessary explanations and definitions of concepts are provided towards establishing the background of all forthcoming subjects relevant to the issues of the science of qira’at: First section is titled as Qira’ats with definitions and components. In addition, this section has an introductory part where the importance of qira’ats is mentioned. The first two topics of the first subsection of first chapter covers the definitions of qira’ats within the framework of lexical and technical meanings, the emergence and development of qira’ats in the context of narrations found in literature with reference to “companions of the Prophet” (sahâbe), “tâbiîn”(those who learned from the companions), the locations of reciters (kurrâ) after the time of “tâbiîn”. In the second chapter, the impact of qira’at on the interpretation of verses within the context of qira’at-interpretation is investigated. Although there are works in tafseer tradition that examine the impact of qira’ats on tafseer, a part of these only analyzes the impact of qira’ats on the interpretation of verses concerning legal judgements. Recent treatises have also been produced as a continuation of these works renowned by the accumulated knowledge of Islamic tradition. Written within this context, although the title “el-Kirâât ve eseruhâ fi’t-tefsîr ve’l-ahkâm” includes the impact of qira’ats on the interpretation of verses of judgements, the content addresses the effects of the qira’ats on verses from various aspects through a broad perspective.

Keywords: Qira’at, Qur’an, Tafseer, el-Kirâât ve eseruhâ fi’t-tefsîr ve’l-ahkâm, Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl.

Giriş

Sözlükte “okumak, tilâvet etmek”¹ gibi manalara gelen kırâat kelimesi, terim olarak Râgıb el-İsfehânî’ye (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre “tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmak”² şeklinde tanımlanırken İbnü’l-Cezerî’ye (ö. 833/1429) göre “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvîlerine nispet etmek suretiyle ilgili kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.”³ Bir bilim dalı olarak Kur’ân kırâatinin günümüze ulaşmasını sağlayan

¹ Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrût: Dâru sâdır, t.y.), 11/79-82.

² Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân* (Dımaşk: Dâru’l-kalem, 2011), 668.

³ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukriîn ve mürcidü’l-tâlibîn* (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1980), 3.

krâat ilminin; doğuşu, gelişimi ve sistematikleşmesini içeren tarihi sürecinde tefsîr, hadis gibi farklı disiplinlerle sıkı bir ilişkisi söz konusu olmuştur. Tedvîn dönemi ve sonrasında disiplinleşen alana özel eserlerin yazılmasıyla krâat literatürü oluşmuş ve hâlihazırda da birçok çalışma yapılmaktadır.

Bu makalede ele alınacak olan *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli eser, krâat alanında çalışmalar yapan çağdaş araştırmacı Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl⁴ tarafından kaleme alınmıştır. Mekke'de dünyaya gelen Bâzmûl, 1993 yılında Ümmül-Kurâ Üniversitesi Da'vâ ve Usûliddîn Fakültesi Kur'ân ve Hadis İlimleri Anabilim Dalında doktorasını tamamlamıştır. Hâlen aynı üniversitede Kur'ân ve Sünnet Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Bâzmûl, anabilim dalı başkanlığı görevinin yanında idarî görevlerde de bulunmaktadır. Ayrıca aynı üniversitede Bilimsel Araştırmalar ve Geçmişin/Mirasın Canlandırılması Enstitüsünde Geçmişin/Mirasın Canlandırılması Merkezi'nin direktörlüğünü yapmaktadır. Bâzmûl, akademik vazifelerine ilaveten Suudî Kur'ân İlimleri ve Tefsîri üyeliği, Hadis ve Hadis İlimleri Bilimsel Komiteleri üyeliği, Kur'ân Hafızlığı Derneği'nde yönetim kurulu üyeliği, Da'vâ, Kur'ân ve Sünnet bölümünün oluşturduğu komitelerin birçoğunun üyeliği, İslamî İşler Bakanlığı Danışma Komitesi üyesi gibi görevleri de üstlenmektedir. Bâzmûl, akademik yayınlarının yanında *Risâletü'n-nasîhatü* (Nasihat Mesajı), *Ahlâku't-tabîbi'l-müslim* (Müslüman Doktorun Ahlakı) ve *Silsiletü'l-ilmîyye* (Dinî Bilgilendirme Serisi) gibi İslâmî bilinçlenmeye hizmet edecek kitaplar da kaleme almıştır.⁵ Ayrıca dilimize çevrilmiş eserleri bulunan⁶ yazarın neşrettiği klasik eserler de söz konusudur.⁷

⁴ Yazarın ismi hem Bâzmûl hem de Bâzemûl şeklinde okunmaya müsait olduğu için bazı çalışmalarda Bâzemûl şeklinde (bk. Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 324; Sibel Danacı Vehbe ez-Zühaylî'nin *et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Manaya Etki Eden Kıraat Vecihleri ve Değerlendirilmesi*, 59) belirtilmekte, İSAM ve TDV İslâm Ansiklopedisinde ise Bâzmûl şeklinde geçmektedir. Esasen yazar da kendisini sosyal medya hesapları ve internet sitesinde Bazmool şeklinde tanıtmaktadır. Bk. <https://www.bazmool.net/Home/Bio> (Erişim 15 Şubat 2024)

⁵ <https://www.bazmool.net/Home/Bio> (Erişim 15 Şubat 2024)

⁶ Örnek olarak bk. Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, *Nafîle Namazlar*, trc. Seyfullah Erdoğan (İstanbul: Polen Yayınları, 2006).

⁷ Örnek olarak bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *İlmü'l-münâsebât fi's-süver ve'l-âyât*, nşr. Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl (Mekke: b.y., 1423/2002).

Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl'un bu makalede incele-
yeceğimiz *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli kitabı ise
akademik bir çalışmadır. Eser, yazarın 1993'te tamamladığı doktora
çalışması olup sonrasında basılmış ve halen Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bâzmûl, kendisini bu
eseri yazmaya sevk eden temel sebebi; kırâat tarihi ve meseleleri ile
kırâatlerin âyetlerin yorumuna etkisini anlatan birikimin farklı içe-
riklere sahip çeşitli kitaplarda dağınık bir şekilde bulunması olarak
açıklamaktadır. Bu meyanda yazarın hedefi bu içerikleri bir araya
getirmek, konuya ilişkin meraklıların bilgiye erişimini kolaylaştı-
rmak ve alana katkı sağlamaktır.⁸ Yazarın ana hedefe bağlı diğer
amaçları ise konunun çok mühim olması, kırâât ve tefsir cihetinden
Kur'ân ve kırâatine hizmet etmesi, kırâatlerin katkısıyla Kur'ân'ın
çeşitli manalarını öğrenme arzusunun bulunması ve mühlidlerin
Kur'ân ile kırâatler üzerindeki şüphe ve yalanlarının önüne geçile-
bilme çabasıdır. İki ciltten oluşan eser, yoğun bir içeriğe sahip ol-
makla birlikte giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Muhtevâ
açısından genel olarak girişte eserde anlatılacak konuların altyapısı
sunulmakta ister bir imamın kırâatini ister birden fazla imamın
kırâatini içermesiyle sadece kırâât/kırâatlere tahsis edilen literatür
hakkında bilgi verilmekte ve kırâat tarihine ait birçok kitabın hem
isim hem de içeriği tanıtılmakta⁹ ayrıca onların tahrîr, tevcîh ve
ihtiyârları yansıtılmaktadır. İlk bölümde kırâât konuları detaylıca
anlatılmakta, ikinci bölümde ise kırââtin âyetlerin tefsirine etkisi
incelenmektedir.

Bu makalede *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli ese-
rin tercih edilme sebebi, alanın birçok kavram ve meselesini toplu-
yarak detaylıca inceleyen bir çalışma olmasının yanında yapılan
akademik araştırmalarda¹⁰ ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklo-

⁸ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/5.

⁹ Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*,
(Cezâir: Dâru'l-mîrâsî'n-Nebevî, 2015), 1/17-19; 335-385.

¹⁰ Örneğin Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* isimli
eserinin giriş kısmında, tezini hazırlarken en çok istifade ettiği kitabın Bâzmûl'un
eseri olduğunu ve özellikle ikinci bölümde işlenen konuların içerik açısından farklı
ele alınsa da başlıklarıyla Bâzmûl'un çalışmasıyla büyük oranda örtüş-
tüğünü belirtmektedir. Bk. Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıkla-
rının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 9, 177-306; Ayrıca Ankara Yıldırım Beya-
zıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sibel Danacı tarafından hazırlanan
"Vehbe ez-Zühaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Manaya Etki Eden Kırâat Ve-
cihleri ve Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tezinde kırâatlerin manaya etkisinin
incelenmesi bağlamında Bâzmûl ve Ünal'ın yöntemlerinin esas alındığı belirtilmekte-

pedisi¹¹ dâhil ansiklopedik eserlerde referans alınmasına karşın eseri inceleyen akademik bir çalışmanın bulunmamasıdır.

1. “el-Kırâât ve Eseruhâ fi’t-Tefsîr ve’l-Ahkâm” İsimli Eserin Genel Muhtevâsı

“*el-Kırâât ve eseruhâ fi’t-tefsîr ve’l-ahkâm*”, isminden de anlaşılacağı üzere hem kırâatleri hem de bunların tefsîr ve ahkâma etkisini ele almaktadır. Genel manada eser bir giriş ve iki ana bölüme ayrılmaktadır; giriş bölümü işlenecek konulara hazırlık sağlarken bölümlerden birincisi kırâatler, ikincisi bu kırâatlerin tefsir ve ahkâma etkisini incelemektedir. Kitabın adı “kırâatlerin tefsir ve ahkama etkisi” olmakla birlikte çalışmada oldukça ciddi ve geniş düzeyde Kur’ân ve kırâat tarihi hakkında bilgi verilmiş; iki cilt olan eserin birinci cildinin neredeyse tamamı ikinci bölüme altyapı oluşturma amacıyla Kur’ân ve kırâate dair meselelere ayrılmıştır. Fakat birinci cildin bu bölümü oldukça karmaşık bir planlamayla ele alınmıştır. Öncelikle ana başlıklarla başlayan bölümler verilmiş sonra bölümler alt başlıklara ayrılmış,¹² daha sonra da her alt başlık birçok alt başlığa ayrılmıştır. İlgili alt başlıklar işlenirken her alt başlık için bir giriş verilmiş¹³ ve ilerleyen başlıklarda zaman zaman geçmiş konulara geri dönülerek bilgi tekrarı yapılmıştır.¹⁴ Eserin bu karmaşık yapısı hem konu takibini zorlaştırmakta hem de içeriğin tekrarı sebebiyle akıcılığına gölge düşürmektedir.

dir. Bk. Sibel Danacı, *Vehbe ez-Zühaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Manaya Etki Eden Kırâat Vecihleri ve Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 59.

¹¹ Bk. Abdulhamid Birşık, “Kırâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/431; Tayyar Altıkulaç, “Nâfi' b. Abdurrahmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 32/289; Tayyar Altıkulaç, “Ya'kûb el-Hadramî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 43/284. Kırâat terimleri dışındaki maddeler için de Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl'un farklı eserleri referans olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak bk. Cengiz Kallek, “Miskîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 30/184; Ahmet Yücel, “Muztarîb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 31/422.

¹² Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/29, 31, 37, 71, 95, 97, 101, 103, 124 vd.

¹³ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/29, 97, 255, 405.

¹⁴ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/101-103, 137-140; 167, 169, 192.

1.1. Kırâât ve Kırâât Tarihine İlişkin Muhtevâ

Bu başlık altında öncelikle girişe, akabinde kırâât tarihi ve meseleleri muhtevâsıyla birinci bölüme yer verilecektir. Girişte, hem işlenecek konuların genel çerçevesi hakkında bilgi aktarmak hem de konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak adına bu çalışmadan önceki eserlerin kronolojik sırası tarihsel bir sunum şeklinde ele alınmaktadır. Bu meyanda eserin kaynakları arasında Taberî'nin (öl. 310/923) *Câmi'u'l-beyân*'ı, İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) *Kitâbü's-seb'a'sı*, İbn Mihrân'ın (öl. 381/992) *el-Ğâye fi'l-kırââti'l-'aşr*'ı ve *el-Mebsût fi'l-kırââti'l-'aşr*'ı, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*'i¹⁵, Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1053) *et-Teyisîr*'i, Hatîb el-Bağdâdî'nin (öl. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*'ı, Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hırzül-emânî*'si, Kurtubî'nin (öl. 671/1273) *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Zerkeşî'nin (öl. 794/1392) *el-Burhân*'ı, Süyûtî'nin (öl. 911/1505) *el-İtkân*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i, *Tahbîru't-teysîr*'i, *Ğâyetü'n-nihâye*'si ve *Müncidül-mukriîn*'i, Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) *İthâf*'ı sayılabilir.¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in tanımı, nüzûlü ve cem'î başlığını taşıyan girişte, kırâât-ı seb'a ve kırâât-ı aşereye ilaveten gelecek bütün sair konuların tamamına altyapı oluşturabilmesi için kırâat ilminin meselelerine ilişkin gerekli açıklama ve kavram tanımlamaları yapılmıştır: İlk olarak k-r-e (قرا) kelimesinin kökeni tüm ihtilaflarıyla ele alınmış ve en nihayet ulemânın çoğunluğunun görüşü kabul cihetinden sunularak Kur'ân-ı Kerîm'in tanımı yapılmıştır.¹⁷ Sonra Kur'ân'ın nüzûlü; nüzûlün mahiyeti, tarih ve mekanları, sebep ve icazları başta olmak üzere yedi harf konusu da dahil olacak şekilde 'ulûmu'l-Kur'ân konuları otuz üç sayfa civarında işlenmiştir. Bu başlık altında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nüzûl devam ederken yaşadığı sıkıntılara, kendisine atılan iftiralara ve süreçte yaşadıklarına kaynakların verileri ve âyetlerin işaretleriyle dikkat çekilmiştir.¹⁸ Üçüncü olarak Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (s.a.s.) hayattayken hem sadırlarda hem de satırlarda muhafaza edildiği gerçeğinden hareketle Hz. Ebû Bekir dönemindeki cem'i; Kur'ân, kırâat, İslâm tarihi ve hadis müdevvenatının referansı ile aktarılmıştır. Hz. Osmân dönemindeki istinsah faaliyetleri, istinsahla yedi harfin cem' edilmesi

¹⁵ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/10.

¹⁶ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/10-12.

¹⁷ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/31-36.

¹⁸ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/37-70.

ve kırâate dair ihtilafların yok edilmesi, kırâati kabul şartları gibi meseleler de aynı müdevvenata başvurarak ayrıntılarıyla yirmi iki sayfa hacminde işlenmiştir.¹⁹

Birinci bölüm, *tarifi ve kısımlarıyla kırâatler* başlığını taşımaktadır. Birinci bölümün ayrıca bir girişi bulunmaktadır ve bu girişte kırâatlerin önemine değinilmektedir. Birinci bölümün ilk faslının ilk iki babında lügat ve ıstılah anlamları dahilinde kırâatlerin tanımı, literatürün rivâyetleri bağlamında kırâatlerin ortaya çıkışı ve oluşumu; sahâbe, tâbiîn ve tâbiîn sonrası kurrâ beldelerine atıfla aktarılmaktadır.²⁰ Bu bilgiler, Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923), İbn Cinnî (ö. 392/1002), Mekki b. Ebî Tâlib ve Ebû Amr ed-Dânî'nin eserleri başta olmak üzere ilgili müktesebatın referansı ile ele alınmaktadır.²¹ İlk faslın üçüncü babında ise öncelikle Kur'ân ve kırâat kelimeleri incelenerek aralarındaki farklara dikkat çekilmekte sonrasında ise rivâyet, tarîk ve vech kelimelerinin farklarına işaret edilmektedir.²²

550 | db

Birinci bölümün ikinci faslında kırâatlerin sayısı, kısımları ve yedi harf meselesi ele alınmaktadır. Bunun da ilk bahsinde kırâatlerin sayısı ve yedi harf ile bağlantısı, öncelikle mütevatir yedi kırâat ve imamlarının zikriyle aktarılmakta sonra ona tamamlayan üç kırâat imamlarıyla birlikte anlatılmaktadır. Ardından ilave dört kırâat alternatif seçenekleri ve imamlarıyla sıralanmaktadır. Bâzmûl, çalışmanın bu bölümünde mütevatir, şâz ve ahad kırâatlerin sayıları hakkında oldukça fazla sayı aktarmakta fakat bunları kırâat âlimlerinin görüşleri doğrultusunda elemeye tabi tutarak sahih on kırâat dışındakilerin şâz kırâat olduğunda geçmiş ulemanın ittifak ettiğini belirterek ayrıca tercih sunmamaktadır.²³ Bunun dışında kırâat ve yedi harf meselesiyle ilgili İslam kültür tarihindeki tartışma ve görüşleri zikrettikten sonra aralarındaki bağlantıyı zikretmektedir.²⁴ Ayrıca kırâat tarihinde kırâatin naklinde tevatürün esas alınması, nakil ve kabul cihetiyle kırâatlerin kısımlarının açıklanması gibi konular da alanda temel kabul edilen kaynaklar eşliğinde ele alınmaktadır.²⁵

¹⁹ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/71-93.

²⁰ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/103-123; 138-148.

²¹ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/103-138.

²² Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/149-165.

²³ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/169-176.

²⁴ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/177-191.

²⁵ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/6-7, 15-18.

İkinci faslın ikinci bahsinde ise nakil ve kabul cihetiyle kırâat çeşitleri geçmiş rivâyet ve görüşler çerçevesinde işlenmektedir.²⁶ İkinci faslın son bahsinde ise kırâat ihtilafları, kırâat ihtilaflarının sebepleri ve faydaları, sahih ve şâz kırâatlerin izahı örneklerle aktarılmaktadır.²⁷ Birinci bölümde günümüze kadar asırlardır inkitâyâ uğramadan gelmeleri anlatılarak mütevatir kırâatlerinin tamamının te'kidi yapılmaktadır. Eserde kırâatlerin, Kur'ân'ın bir nevi mucizesi olduğu düşüncesinden hareketle kırâat ihtilaflarının tenakuz içermediği bilakis tefsir boyutuyla âyetlerin beyanına katkıları bulunduğu ve çeşitlilik sağladığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda kırâat farklılıkları tefsire etkisi olan ve tefsire etkisi olmayan şekilde ikiye ayrılmakta ve bu çalışmada ikinci bölümde daha ziyade tefsire etkisi bulunanların konu edileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla eserin ikinci bölümünde kırâatin, mana ve tefsirine etki ettiği ayetlerin bir envanteri sunulmaktadır.²⁸

Birinci bölümün üçüncü babında kırâatlerin tedvîni ve gelişimi işlenmektedir. Burada bir giriş ve iki fasıl vardır ve girişte kırâat müellefatının tarihi hicrî birinci ve on dördüncü yüzyıllar bağlamında aktarılmaktadır.²⁹ Birinci fasılda kırâatlerin başlangıçta diğer disiplinlerin kitaplarında bulunması ve “Nasıl başladı?” ve “İlk aşamada nasıl ilerledi?” soruları bağlamında kırâatlerin sair kitaplarda yer almasının tarihi incelenmektedir. Bu aşamada öncelikle Ebû Ubeyd b. Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Fezâilü'l-Kur'ân* ve İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Müşkilü'l-Kur'ân* gibi ulûmu'l-Kur'ân eserleri; İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 316/929) *el-Mesahîf*'i başta olmak üzere mesâhif kitapları; Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) *et-Tefsîr*'i, Nesâî'nin (ö. 303/915) *et-Tefsîr*'i Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı ve İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'ân*'i'l-'azîm'i gibi tefsirler;³⁰ Ferrâ'nın (ö. 207/822), Ahfeş'in (ö. 215/830 ?) ve Nehhâs'ın (ö. 338/950) *Me'âni'l-Kur'ân* eserleri gibi Me'âni'l-Kur'ân kitapları; Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* ve Müberred'in (ö. 286/900) *el-Muktedab*'ı gibi nahiv kitapları³¹ ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i ve İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-*

²⁶ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/192-228.

²⁷ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/229-252.

²⁸ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/7, 15.

²⁹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/255-280.

³⁰ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/283-314.

³¹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/320-333.

Câmi'ü's-sahîh'i başta olmak üzere hadis müdevvenatı³² ikinci bölümde kullanılmak üzere kırâatler açısından tanıtılmaktadır. İlave-ten ilgili hadisler de tasnif edilerek sahih, hasen veya zayıf şeklinde sıhhat durumu cerh ve ta'dil kitaplarının verileri doğrultusunda incelenerek bulunduğu yere atfedilmektedir.

Bu bölümün ikinci faslında esas olarak öncelikle her bir imamın kırâatini içeren risâle ve eserler içerikleriyle birlikte tek tek tanıtılmıştır.³³ Akabinde muhtevâsında birden fazla imamın kırâati bulunan muharrer literatür hem isim hem de içeriğinin tanıtımıyla³⁴ kronolojik olarak sıralanmaktadır.³⁵ Ayrıca bu eserlerin tahrîr, tevcih ve ihtiyârları değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır.³⁶ Yazar, bütün bunlarda, bugüne kadar kırâat tarihindeki âlim/kurrânın yazdıklarının izini sürdüğünü ve mümkün olduğunca redaksiyona tabi tuttuğunu belirtmektedir. Bunu yaparken de metodolojik açıdan karşılaştığı en büyük sorunun, bir yandan bilginin az, diğer yandan çokluğu olduğunu belirtmektedir. Zira bu durumda sahih bilgiye ulaşmak, derin araştırma, inceleme, tahrîr, redaksiyon ve enerji gerektirmektedir.³⁷

552 | db

Birinci bölümün üçüncü ve son babında kırâatler hakkında müsteşrikler başta olmak üzere mühlitlerin karalama çabalarının bertaraf edilmesine yönelik başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklarda Kur'ân, kırâatler ve resm-i Mushafa yöneltile eleştiriler, Kur'ân tarihinin verileri ve güncel delillerle tartışılmış ve söz konusu eleştirilerden maksadın bilimsel bilgiye ulaşmak değil Kur'ân'a zarar vermek olduğu düşüncesinden hareketle altmış dört sayfalık reddiye kısmına yer verilmiştir.³⁸ Kitapta birinci bölüm gelecek tüm konulara altyapı oluşturabilmesi için oldukça uzun tutulmuş ve iki ciltlik eserin neredeyse birinci cildini kapsamıştır.³⁹

³² Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/315-319.

³³ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/337-353.

³⁴ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/17-19; 335-385.

³⁵ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/353-385.

³⁶ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/386-402.

³⁷ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/21.

³⁸ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/413-477.

³⁹ Esasen oldukça karmaşık başlıklandırılmış eserin burada kısa bir anlatımla aktarılması zor olmakla birlikte daha geniş ele alınması bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla ilgili eserin akademik tezlere konu olması ve ilgili konuların her birinin detaylı ve karşılaştırılmalı ele alınması şüphesiz alana katkı sağlayacaktır.

1.2. Kırâat- Tefsîr İlişkisi ve Kırâatlerin Ayetlerin Tefsirine Etkisine İlişkin Muhtevâ

İkinci bölüm kırâatin tefsîr ve ahkâma etkisini ele almaktadır. İkinci bölümün birinci faslında kavramsal çerçeve işlenmiş; eser, tefsîr ve hüküm kelimelerinin semantik analizi yapılmış, genel manada daha önce işlendiğinden kırâat kavramlarına değinilmemiştir.⁴⁰ İkinci fasılda ise kırâat-tefsîr ilişkisi ve tefsirde kırâatin yeri; tefsir cihetinden kırâatin kısımları; ulemânın bu konuya gösterdiği ihtimamın kısa özeti; kırâatin tefsire etkisi ve önemli kuralları aktarılmaktadır.⁴¹ Kırâatler manaya etki eden ve manaya etki etmeyenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Eserde anlama etki etmeyen kırâat farklılıklarının, ses ve telaffuz kapsamında fonetik boyutta olup Kur'ân'ın edâ şekliyle ilgili olduğuna dikkat çekilmektedir. Anlama etkisi olan kırâat farklılıklarının ise çoğu zaman âyetlere yorum zenginliği kattığı ve kimi zaman da hüküm farklılıklarına sebep olduğu hatırlatılmaktadır. Kırâatin manaya etkisi ise manayı tebyîn etmesi - yirmi iki örnek üzerinden incelenmiştir,⁴² genişletmesi - doksan sekiz örnek üzerinden incelenmiştir.⁴³ ve âyeti anlamadaki sorunları çözmesi - altı örnek üzerinden incelenmiştir.⁴⁴ boyutlarıyla işlenmektedir. Ayrıca umûmîlik ve icmâlle alakalı kırâat vecihleri de farklı başlıklarda ele alınmaktadır.⁴⁵ Bu bölümde kırâatlerdeki farklılıklar usûl,⁴⁶ sarf ve nahiv açısından ele alınmakta ve daha önce belirtildiği gibi usûlî farkların anlama etkisi bulunmadığından ferşî⁴⁷ ihtilaflar olarak meşhur olan sarf ve nahiv farklılıklarına yoğunlaşmaktadır. Bu meyanda kitapta farklı okuyuşlarla oluşan kırâat vecihleri ve anlama katkıları; ma'lûm ve meçhûl kalıplarda okunan kırâat vecihleri; iltifat ile okunan kırâat vecihleri; haber ve inşâ olarak tezâhür eden kırâat vecihleri; fiilin farklı köke dayandırılması sebebiyle oluşan kırâat farklılıkları ve bunların anlama yan-

⁴⁰ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/485-491.

⁴¹ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/495-528.

⁴² Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/529-599.

⁴³ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/7-270.

⁴⁴ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/273-279.

⁴⁵ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/295-324; 327-358; 361-483.

⁴⁶ Usûl kavramı kırâat literatüründe "birbirine benzeyen cüz'ıyyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar bütünü" olarak tanımlanabilir. Bk. Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1/358).

⁴⁷ Ferş kelimesi, kırâat literatüründe kelimelerin yapısına ilişkin değişiklikler sonucu oluşan kırâat farklılıkları ifade etmek için kullanılan *ferşu'l-hurûf* ifadesinin kısaltılmış halidir. Bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/358.

sımaları;⁴⁸ fiillerin farklı kalıplarda okunmasıyla oluşan kırâat vecihleri ve anlama yansımaları; fiilin isim, ismin fâil, ismin tekil veya çoğul okunmasıyla ortaya çıkan kırâat vecihleri ve anlama etkileri;⁴⁹ ismin yapısının değişmesiyle oluşan kırâat vecihleri; kelimenin ism-i fâil veya ism-i mef'ûl okunmasıyla ortaya çıkan kırâat vecihleri gibi başlıklar mütevatir kırâatler çerçevesinde geniş bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.⁵⁰

İkinci bölümde yazar öncelikle İbn Cinnî'nin *el-Muhteseb* ile Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-mensûr* isimli eserlerinde ve diğer ulemanın kitaplarında aktardıkları şâz kırâatlerin yanında kırâat-ı seb'ayı kırâat-ı aşereye tamamlayan üç kırâati araştırdığını belirtmektedir. Bunun yanında Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr*'i, Kurtubî'nin *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Ebû Hayyân el-Endülüşî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-muhîr*'i gibi tefsir eserlerinin kırâatle ilgili bölümlerini ve müfessirlerin tevcihlerini de incelediğini bildirmektedir. İkinci bölümün muhtevâ bilgisi araştırmanın temel konusu olduğu ve aşağıda işleneceğinden burada, bölümle ilgili aktarılan bu kısa bilgilerle yetinilecektir.

554 | db

Bâzmûl, eserin sonunda çalışmanın önemli semeresi sayılabilecek çok kıymetli ve istifade edecekler adına büyük bir kolaylık sağlayacak bir indeks vermektedir. Bu indekste araştırmada incelediği ayetlerin tamamını hem sûre hem de âyetler açısından öncelikle mütevatir kırâatlere ait okuyuşlar⁵¹ sonra da şâz kırâatlere ait okuyuşlar şeklinde vermektedir.⁵² Ayrıca âyet ve sûre takibinde numaraları, elimizdeki Mushaf'taki tertibe uygun şekilde sunduğunu açıklamaktadır. İndekste ilaveten kırâatlere etkisi bulunan hadis ve râviler, eserde geçen ulemanın isimleri, referans gösterilen kitaplar ve yazarları, ilgili mekanların isim ve yerleri harf sırasına uygun olarak gösterilmektedir.⁵³ Çalışmanın fihristi ise eserin başında değil her cildin sonunda yer almaktadır.

⁴⁸ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/491-517; 518-562.

⁴⁹ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/565-614.

⁵⁰ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/6-7, 15, 17-19.

⁵¹ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/623-675.

⁵² Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/676-685.

⁵³ Bâzmûl, *el-Kurâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/686-806.

2. *el-Kirâât ve Eseruha fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm*'da Kırâatlerin Tefsîr ve Ahkâma Etkisi

Bu başlık altında *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli eserin ikinci bölümünde yer alan kırâatin tefsir ve ahkâma etkisi eserin başlıklandırılmaları esas alınarak işlenecektir.

2.1. Kırââtin Manayı Tebyîn Etmesi, Genişletmesi ve Mübhem İfadeleri Çözmesi

Bu başlık altında kırâat farklılıklarının âyetin manasını tebyîn etmesi, genişletmesi ve mübhem ifadeleri çözmeye dair izahatı örnekler üzerinden ele alınacaktır.

2.1.1. Kırâatlerin Manayı Tebyîn Etmesi

Eserde kırâatlerin manayı tebyîn etmesi ile ilgili yirmi iki ayet incelenmiş ve kırâat farklılıklarının âyeti anlamaya katkıları açıklanmıştır. İlgili âyetlerin her biri genişçe ele alınmış ve yirmi iki âyetin incelenmesi yetmiş sayfa sürmüştür.⁵⁴ Bu bağlamda şu ayeti örnek gösterebiliriz:

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

“Onlar (kendilerince), güya Allah'ı ve müminleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değildirler.”⁵⁵

يُخَادِعُونَ kelimesi, aşere imamları İbn 'Âmir, 'Âsım, Hamzâ, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşir tarafından yâ'nın fethası, hâ'nın sükûnu ve elifsiz olarak örnekteki gibi mücerred olarak okunmuştur.⁵⁶ Elifsiz kırâatte fiilin sülâsi babda gelmesiyle “aldatma” anlamı ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle münafıkların kendilerini kandırmaları kastedilmiştir.⁵⁷ Bu anlamı destekler mahiyette

⁵⁴ Sayfa aralıkları için bk. Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/533-600.

⁵⁵ el-Bakara 2/9.

⁵⁶ Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib el-Mekkî, *el-Keşf 'an vucûhi'l-kirâati's-seb ve 'ilelihâ ve hiccihâ* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1984),1/224; Ayrıca bk. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbu's-seb'a fi'l-kirâât* (Kâhire: Dâru'l-mearif, 1400), 104; Ebû Amr Osmân b. Sâid b. Osmân ed-Dâni, *et-Tefsîr fi'l-kirâati's-seb'* (Kâhire: Mektebetü's-Sahâbe, 2008), 72; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/156; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer* (Kâhire: Mektebetü'l-meymeniyye, 1317), 128.

⁵⁷ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/539-540; ayrıca bk. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût:

Mekkî b. Ebî Tâlib “Kelime sülâsî kalıpta okunduğunda münafıkların kesin bir eylemi haber verilmiş olur.” derken⁵⁸ müfessir İbn Cuzeyy, sülâsî kalıpta elif’siz tilâvetin “aldatma” fiilinin meydana gelmesinin kesinliği açısından diğerine oranla daha belîğ olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹

Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Amr ise yâ’nın dammesiyle, hâ’dan sonra zaid elifle ve dâl’in kesresiyle başka bir deyişle müşâreket manasında mufâale babı üzere malûm binasıyla **وَمَا يُخَادِعُونَ** şeklinde okumuşlardır.⁶⁰ Mufâale babından okuyuşa itibar edildiğinde, “onlar batıllarla kendilerini kandırıyorlar; bunda da nefisleri onlara eşlik ediyor”, manasındadır. Böylece kelimeye birbirini kandırmaya çalışanların efâline delâlet eden bir mana yüklenmiştir. Ayrıca anlam, bu kandırma eyleminde mübalağayı ifade etmek adına “onlar kendilerini kandırırlar ama cahilliklerinden bunu hissetmeyip kandırmamış gibi davranırlar. Doğrusu onlar Allah’ı aldattıklarını düşünürler fakat gerçekte sadece kendilerini kandırmışlardır”, şeklinde yorumlanabilir.⁶¹ Bunun yanında mufâale babında okuyanlara göre bu kelime, tıpkı ayetin başındaki yer alan **يُخَادِعُونَ** lafzında olduğu gibi “aldatma” fiilinin tek taraflı gerçekleştiği manasına gelebilir. Zira münafıklar, âyetlerde kafirlere yönelik katl, cizye vb. hükümlerden korunabilmek için inkârlarını gizleyerek başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere Müslümanları kandırmaya çalışmaktadırlar. Nitekim Nisâ Sûresi 142. âyette de münafıkların Allah’ı kandırmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Halbuki başarısız oldukları malumdur ve bu durumun kandırmaya çalışanla alakası bulunmaktadır.

556 | db

Dâru’l-kütübîl-‘ilmiyye, 2004), 1/224; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahru’l-muhît* (y.y.: Dâru’l-Fikr, 1983), 1/58.

⁵⁸ Mekkî, *el-Keşf*, 1/225; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dâru’l-marife, 1986), 1/283; Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz* (Beyrût: Dâru’l-kütübîl-‘ilmiyye, 2001), 1/90; Ebû Abdillâh Kâdi Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr el-câmi’ beyne fenneyi’r-rivâye ve’l-dirâye min ‘ilmi’t-tefsîr* (Beyrût: Dâru’l-marife, 2007), 30.

⁵⁹ Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cuzeyy, *et-Teshîl li ‘ulûmi’t-tenzîl* (Beyrût: Mektebetü’l-‘Arabiyye, 2010), 1/102.

⁶⁰ Bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/207.

⁶¹ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi’t-tefsîr ve’l-ahkâm*, 1/539; Benzer yorumlar için bk. Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmizi’t- tenzîl ve uyu’ni’l-ekâvil fi vucûhi’t-te’vil* (Beyrût: Dâru’l-ihyâ, 1997), 1/66-67.

Aynı bağlamda Ebû Ubeyde mufâale babındaki fiillerin genellikle tek kişiden sadır olduğunu belirtmektedir.⁶²

Dilcilerin ise mücerred ve mufâale babında yaptıkları ayırma göre mufâale babında eylem gerçekleşmemesine rağmen bir yönelmeden bahsedilebilir fakat mücerredde eylem gerçekleşmiştir. Dolayısıyla mücerred okuyuşta kandırma işlemi tahakkuk etmiş; mufâalede fiil münafıkların kastını gösterse de eylem gerçekleşmiştir. Esasen yazar “mufâale babı daha uygun görünüyor olmakla birlikte âyetin başında fiil mufâale babı üzere kullanıldığı için eylem zaten ispat edilmiştir. Tekrar aynı bab kullanılırsa daha önce ispat edilen sonradan nefyedilmiş olur. Mamafih mücerred kullanılmış ve münafıkların bu aldatma fiillerinin kendilerine döndüğüne dikkat çekilmiştir,” diyerek tercihini belli etmektedir.⁶³ Sonuç olarak burada münafıkların Allah'ı kandırdıklarını zannetmelerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca kırâat farklılıklarının manayı daha açık hale getirmesine vurgu yapılmıştır.⁶⁴

2.1.2. Kırâatlerin Manayı Genişletmesi ve Teyit Etmesi

el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm'da kırâatlerin manayı genişletmesine dair doksan sekiz âyet işlenmiştir ve iki yüz altmış üç sayfa bu başlığa ayrılmıştır. Burada örneklik ifade etmesi için iki misal işlenecek ve ilk örnek Bakara Sûresi'nden seçilecektir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا
وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Sana şarap ve kumar hakkında sorarlar. De ki: Bu ikisinde de insanlar için büyük bir zarar ve birtakım faydalar vardır. Fakat her ikisinin de zararı faydasından daha büyüktür...”⁶⁵

⁶² Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/539-540; Müfessirlerin ve dilcilerin yorumları için bk. Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzu'l-Kur'ân* (Kâhire, y.y, 1961), 1/31; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/283; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh* (Beyrût: 'Alemu'l-kütüb, 1988), 1/85; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhîdî en-Nîsâbü'rî, *el-Vasût fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/86; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Beğâvî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân* (Dâru'l-marife, 1987), 1/65.

⁶³ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/540-541; ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân* (Mekke: İhyâu't-turâsi'l-İslâmî, 1988), 89-90.

⁶⁴ Burada verilen örnek dışındaki tahliller için bk. Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 1/529-531.

⁶⁵ el-Bakara 2/219.

Ayetteki altı çizili كَبِير kelimesini Hamza ve Kisâî dışındaki kırâat imamları ب harfiyle; bu ikisi de كَثِير şeklinde ث harfiyle okumuşlardır. İki imama göre bu okuyuşun deliline dair şunlar söylenebilir: “كَبِير Kelimesinden önceki اِثْم lafzı ayette müfret olarak gelmiş olsa bile ondan kastedilen cemidir. Zira âyette bahsedilen وَمَنَافِعُ (faydalar) kelimesi çoğul olduğuna göre onun zıddı olan günah da mana itibarıyla çoğuldur.” demişlerdir. Bu durumda âyet “Onda birçok zarar ve birçok fayda vardır.” şeklinde takdir edilir. Bu hüccetle كَثِير kelimesiyle okumuşlardır ve “büyük günah” kelimesi “çok günah” manasına dönüşmüştür.⁶⁶

Diğer kırâat imamları ise hüccetlerini âyetin siyakındaki وَائْتُمَّهُمَا cümlesiyle destekleyerek günahın büyüklüğünün boyutunu göstermek üzere كَبِير kelimesiyle okumuşlardır. Zira onlara göre günahın çok olması büyük olduğunu göstermemektedir.⁶⁷ Zaten şarap içmenin kebairden olduğunda icma vardır. Bu sebeple günahın büyük olarak nitelendirilmesi daha doğrudur.⁶⁸

558 | db

Kırâatlerin her ikisi de mütevatir kırâatler arasındadır ve bu ikisinin manaya katkısı anlamı zıt yönlerde değiştirme değil, genişletme bağlamındadır. Bâzmûl’un kanaatine göre de buradaki kırâat farklılıkları şarabın haram ve büyük günah olduğunu tekit etmektedir.⁶⁹

Kırâatlerin âyetin manasını genişletmesine dair diğer bir örnek Furkân Sûresi’nden seçilmiştir:

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكْوَنُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا

“Veya ona bir hazine verilmeliydi veyahut zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı. Ayrıca bu zalimler (müminlere) ‘siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adımın peşinden gidiyorsunuz’ dediler.”⁷⁰

⁶⁶ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/37-40; ayrıca bk. Ebû Abdillâh Fahrüddîn b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2013), 6/39; Endülüsi, *el-Bahru'l-muhît*, 2/157.

⁶⁷ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/36-40; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6/39; Endülüsi, *el-Bahru'l-muhît*, 2/158.

⁶⁸ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/39; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/291.

⁶⁹ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/39.

⁷⁰ el-Furkân 25/8.

Ayetteki **يَأْكُلُ** kelimesi, kırâat imamlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb tarafından örnekte olduğu gibi yâ harfiyle okunmuştur. Hamza, Kisâî ve Halef ise kelimeyi **نَأْكُلُ** şeklinde nûn harfiyle okumuşlardır.⁷¹ Birinci okuyuşta kelime muzari müfred müzekker ğaib sîgasında gelmiştir. Yani öznesi üçüncü tekil şahıstır ve "O" öznesi Hz. Peygamber'dir (s.a.s.).⁷² İkincisinde kelime nefis-i mütekellim meal-ğayr sîgasındadır. Yani öznesi birinci çoğul şahıstır ve müşrikler kendilerini kastetmektedirler. Bu sîga değişikliğinin anlama etkisi ise şöyledir: İlkinde "Zahmetsizce onun (Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yiyebileceği (istifade edebileceği) bir bahçesi olmalı...", sonrakinde ise "Zahmetsizce kendisinin ürününden bizim yiyebileceğimiz (istifade edebileceğimiz) bir bahçesi olmalı."⁷³ Anlam üzerindeki değişiklikten de anlaşılacağı üzere buradaki kırâat farklılığı anlamı genişletmektedir.⁷⁴

2.1.3. Kırâatlerin Anlama Dair Kapalılığı Gidermesi ve Mübhem İfadeleri Çözümlemesi

Bu başlık altında âyetlerdeki mübhem kısımları çözümlemek adına tefsir usûlünde "müşkilü'l-Kur'ân" ve "mubhemâtü'l-Kur'ân" başlıklarıyla ifade edilen noktalar ele alınmaktadır. Kırâat farklılıklarının ayetin anlamındaki mübhemâtı çözmeye katkıları burada bir örnek üzerinden değerlendirilecektir.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ
قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

"Havariler: 'Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?' diye sormuşlardı. O da şöyle cevap vermişti: 'Eğer iman etmiş kimselerseniz Allah'tan korkun.'⁷⁵

⁷¹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/209; bk. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'â*, 462; Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Kâhire: Matbaatü's-saade, 1331), 2/270; Ebû Amr Osmân b. Sâid b. Osmân ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân fi'l-kirâati's-seb'* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 2/311; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/333; Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer*, 327; Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Budûruz-zâhire fi'l-kirâati'l-aşera el-mütevâtira min tariykis-Şâtibiyye ve'd-Durra*, (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-Arabî, 2008) 2/626.

⁷² Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/209; bk. Mekkî, *el-Keşf*, 2/144.

⁷³ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/209; Açıklama için bk. Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/145; Nehhâs, *İrâbu'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.) 3/152-153.

⁷⁴ Eserdeki diğer örnekler için bk. Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/5-271.

⁷⁵ el-Mâide 5/112.

Bu ayetteki altı çizili bölümü Kisâî, ت harfiyle تستطيع şeklinde muhatab sîgasıyla; رَبُّكَ ifadesini de fethayla رَبُّكَ şeklinde ve lam harfini tâ'ya idğam ederek okumuştur.⁷⁶ Lâm'ın tâ'ya idğam edilmesi iki harfin mahreçlerinin yakınlığı ile alakalıdır. İki harf de dil ucundan ve “senâyâ” dişlerinin kökünden çıkmaktadırlar. Dolayısıyla idğam edilmelerinde idğam kuralları açısından bir sakınca bulunmamaktadır. Kisâî'nin okuduğu hâliyle mana “Ey İsa, Rabbinden ... isteyebilir misin?” olmaktadır. Bu durumda havariler Allah'ın kudretine vakıf olduklarından Allah'ın kudretini sorgulamaktan ziyade Hz. İsa'dan şüphe edip onun talep etmesini istemektedirler ki bu durumda cümlenin faili Hz. İsa'dır ve mana “Ey İsa, Rabbine ... sormaya gücün yeter mi?” şeklinde olmaktadır. Bu mucizeyi de bir sonraki ayette ifade edildiği gibi mümin olarak ve sadece kalplerin tatmini için “... kalplerimiz mutmain olsun...” diye istemektedirler. Zira mucizeleri müşahede etmek, gönüllerde itmi'nân meydana getirebilir. Zaten bir önceki ayette “Bana ve elçime imân edin” buyrulmuş;⁷⁷ onlar “İnandık, bizim Müslümanlardan olduğumuza şahit ol” diye cevap vermişlerdi.⁷⁸ Buna göre Havariler, Hz. İsa'ya ve Allah'a imân etmekle birlikte zihinlerindeki birtakım endişe ve sorulara cevap aramaktadırlar.⁷⁹ Nitekim bir peygamber olarak Hz. İbrahim, Allah'a, ölüleri nasıl dirilttiğini sorduğunda Allah, “Ey İbrâhîm, yoksa imân etmedin mi?” diye karşı soru sormuş ve Hz. İbrâhîm “Bilâkis imân ettim. Ancak kalbim mutmain olsun...”⁸⁰ cevabını vermiştir. Bu durumu Hz. İbrâhîm'in iman noktasında yakînî seviyeye ulaşma arzusu olarak yorumlayan müfessirlerin⁸¹ varlığının yanında başka bir sûrede Allah, Hz. İbrâhîm'i “O, kuşkusuz Allah'a teslim olmuş bir mümindir”⁸² ifadesiyle salih bir mümin olarak nitelendirmektedir. Bu okuyuşu desteklemek üzere Dûrî, Abdurrahman b. Ganem kanalıyla Mu'âz b. Cebel'den, kendisinin Hz.

⁷⁶ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/273; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/256.

⁷⁷ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/677; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru 'âlemi'l-kütüb, 2003), 6/234.

⁷⁸ el-Mâide 5/111.

⁷⁹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/273; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, (Beyrût: 'âlemü'l-kütüb, 1983), 1/325; Mekkî, *el-Keşşâf*, 1/422.

⁸⁰ Bk. el-Bakara 2/260.

⁸¹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-vecîz* (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1996), 45.

⁸² Bk. el-En'âm 6/77-81.

Peygamber'den (s.a.s.) defaatle bu okuyuşu duyduğunu aktarmaktadır.⁸³

Diğer kırâat imamları ise yukarıda geçtiği şekliyle yâ harfiyle, ğayb sigasıyla, idğam etmeksizin **يَسْتَطِيعُ** ve bâ'yı dammelerek **رَبِّكَ** şeklinde okumuşlardır. Bu durum ise Havarilerin Allah'ın kudretinden şüphe etmelerini ve “Rabbin bunu yapabilir mi, buna güç yetirebilir mi?” manasını taşımaktadır.⁸⁴ Oysa Havariler bir önceki ayette “... ‘İman ettik, bizim Müslümanlardan olduğumuza sen de şahitlik et!’ demişlerdi.” buyrulmaktadır. Bu durumda Allah'ın gücünden şüphe etmemeleri gerekmektedir. Lakin ayetin sibâkındaki ifadeyi Havariler kurmuştur fakat Allah'ın bu ifadelerini tasdik ettiğine dair bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla ifade, kendi iddiaları olabilir. İlaveten ayetin siyâkında da “...bize doğru söylediğini bilelim...” ifadesi ve yüz on ikinci ayetin sonundaki “İmân etmiş kimselerseniz Allah'tan korkun!” ifadesi onların imân konusunda zaafı bulduğunun göstergesidir.⁸⁵ Diğer bir deyişle cumhurun okuyuşuna göre Havariler hem imân ettiklerini beyan etmekte hem de Allah'ın gücünün sınırlarına dair şüphe duymaktadırlar. Oysa Kisâî'nin kırâatindeki değerlendirme esas alındığında âyette mübhem bir durum kalmamaktadır. Dolayısıyla bu iki kırâate ve anlama etkilerine bakıldığında söz konusu kırâatlerin anlama dair sorunları çözüldüğü ve yoruma olumlu katkıda bulunduğu görülmektedir.⁸⁶

db | 561

2.2. Kırâatlerin Umûmîlik ve İcmâl İfade Etmesi

Bu başlık altında kırâatlerin âmm lafızları tahsîs etmesi, mutlak lafızları takyîd etmesi ve mücmel lafızları tafsîl etmesi örnekler üzerinden işlenecektir. Kırâatlerin âmm lafızları tahsis etmesine Tevbe Sûresi'nden örnek verilebilir:

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ

⁸³ Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî, *Kırâatu'n-Nebî* (İstanbul: 1993), 22.

⁸⁴ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/273; Ayrıca bk. Mekkî, *el-Keşf*, 1/422; Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/53.

⁸⁵ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/273; Ayrıca bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/174; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/677-678.

⁸⁶ Aynı başlıkta ele alınan diğer örnekler için bk. Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/271-291.

“Allah’a ortak koşanlar, inkarlarına bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah’ın mescitlerini imar etmeye layık değillerdir. Onların yapıp ettikleri boşa gitmiştir ve onlar ateşte ebedî kalacaklardır.”⁸⁷

Âyetteki altı çizili مَسَاجِدَ kelimesini, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb مَسْجِدٍ şeklinde müfred (tekil) olarak okumuşlardır. Diğer kırâat imamı ise cemi (çoğul) olarak yani âyetteki şekliyle okumuşlardır. Tekil okuyanlara göre bu mescitten kasıt Mescid-i Haram’dır.⁸⁸ Bunun delili de yine aynı surenin yirmi sekizinci âyetindeki “... Bundan dolayı bu yıllarından sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar!..” cümlesidir. Yine Ebû Amr, Tevbe sûresinin 19. âyetindeki “(Ey Müşrikler!) Siz hacılara su temin etmeyi ve Mescid-i Haram’ı onarmayı Allah’a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda cihat edenlerin imanını ile bir mi tutuyorsunuz?..” âyetiyle bu okuyuşu desteklemektedir.⁸⁹

Cemi (çoğul) okuyan kırâat imalarının ise birkaç hücceti bulunmaktadır:

562 | db

İlk olarak burada anlam umûm ifade etmektedir, mescitlerin cinsi kastedilmekte ve Mescid-i Haram’ın pozisyonu kinaye yoluyla anlatılmaktadır. Yani aslında Allah’a şirk koşanların Allah’ın hiçbir mescidini onarmaya ehliyetleri, hakları ve salahiyetleri yoktur. Elbette Mescid-i Haram, mescitlerin en şerefli ve en yücesi olduğundan onu imar edememeleri öncelik gerektirir. Normalde de “Falan Allah’ın kitabını okumuyor.” dediğin zaman o kişinin Kur’ân okumadığını bildirmiş olursun. İşte Kur’ân kinaye yoluyla bunu tekit etmektedir.

İkinci olarak burada Mescid-i Haram kastedilerek “mescid” kelimesi itlâk edilmiş olabilir. Zira o, bütün mescitlerin imamı ve kıblesi olduğundan kelime çoğul gelmiştir. Dolayısıyla onu imar edebilen hepsini imar etmiş gibi olur.

Dilcilere göre Araplar bazen cemî’ yerine müfred, bazen de müfred yerine cemî’ kullanmaktadırlar. Cemî’ yerine müfred kul-

⁸⁷ et-Tevbe 9/17.

⁸⁸ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi’r-tefsîr ve’l-ahkâm*, 2/307-308; Ayrıca bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/278; ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi’l-beşer*, 240.

⁸⁹ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi’r-tefsîr ve’l-ahkâm*, 2/308; Ayrıca bk. Nehhâs, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/191; ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi’l-beşer*, 240; Endülüsî, *el-Bahru’l-muhît*, 5/18.

lanmaları, “Falanca dirhemi, parası çok olan birisidir.” demelerindeki gibidir. Benzer şekilde cemî‘ yerine müfred kullanmaları da “Falanca krallarla düşüp kalkar.” demeleri gibidir. Aslında buradaki kişi tek bir kralla birliktedir; fakat cemî‘ kullanılmıştır.⁹⁰

Sonuç itibariyle müellifin yorumuna göre âyetteki kasıt, özel olarak Mescid-i Haram’ı imar etmeyi kapsamakla birlikte tüm mes-citlerin imarından müşrikleri nefyetmektir. Kırâat farklılıkları da bu yorumu desteklemektedir.⁹¹

Kitapta mutlak ifadelerin takyîd edilmesi başlığı altındaki tüm örnekler sahih kırâatler arasındaki farklı okuyuşlar çerçevesinde olmayıp sahih ve şâz kırâatlerin kıyasıyla işlenmiştir. Dolayısıyla burada aktarılabilecek örnek de bu meyanda olacaktır.

أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“(Oruç) sayılı günlerdedir. İçinizden kim hasta veya yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar...”⁹²

Ayette altı çizili bölüm mütevatir kırâatlerin tamamında yukarıdaki şekilde okunmuştur. Şâz kırâat olarak kabul edilen Übey b. Ka’b kırâatinde ise bu ibareye *متتابعات* kelimesi eklenmiştir. Bunun anlama etkisi ise şöyledir: Sahih kırâatlere göre ramazan ayında tutulamayan oruçların kazası arka arkaya tutulabileceği gibi münferit olarak da farklı günlerde tutulabilir. Übey b. Ka’b’ın kırâatinde ise “tutamadığı günler sayısınca peş peşe...” tutulması zorunludur. Bunu da “orucun kazası edâsının benzeridir, edâsı peş peşe ise kaza da öyledir”, şeklinde delillendirilmektedir.

Mütevatir kırââte göre ayetteki *فَعِدَّةٌ* kelimesi, ispat sadedinde nekra bir kelimedir. Dolayısıyla bu, oruç tutulmayan günler sayısınca mutlak anlamda oruç tutmayı âmir bir ifadedir. Aksi takdirde emir kayıt altına alınmış olur ve ayetin mutlak manası şâz kırâatle kısıtlanmış olur.⁹³

Eserde yer alan kırâatlerin mücmel lafızları tafsîl etmesi başlığı da diğer başlıklar gibi burada bir örnek üzerinden işlenecektir:

⁹⁰ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/308; Ayrıca bk. Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/191; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/178; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 15/7 ; Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 5/19.

⁹¹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/309.

⁹² el-Bakara 2/184.

⁹³ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/330-331.

لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ

“Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de ‘Belki de gözlerimiz döndürülmüştür. Hatta bize büyü yapılmış olmalı’ derler.”⁹⁴

Ayette yer alan سُكِّرَتْ kelimesi, İbn Kesîr tarafından kâf’ın tahfiifiyle, şeddesiz olarak سُكْرَتْ şeklinde okunmuştur. Diğer imam-lar ise kâf’ı şeddeli olarak yukarıdaki gibi okumuşlardır.⁹⁵ İbn Kesîr’in okuyuşuna göre kelime, içkinin vermiş olduğu sarhoşlukla içki içen bir adamın görüşünün bozulması ve sarhoş bir adamın aklının karışması, ayrıca kızgınlık sebebiyle bakışının bulanması anlamlarını ihtivâ etmektedir. Bu durumda kelime de içkinin verdiği sarhoşluğu ifade eden es-sekru kelimesinden alınmıştır.

Kelime şeddelendiğinde ise “büyü ile gözlerin perdelenmesi, görüşün engellenmesi ve kapanması” manasına gelmektedir. Bu durumda kelimenin aslı ise “su fişkırmasın diye çatlak veya yarığı tıkamak” manasındaki السُّكْر (es-sekru) kelimesinden alınmıştır. Bu durumda sanki gözler tıpkı seddin suyun akışına mâni olması gibi bakmaktan men edilmiş olmaktadır. Fiilin şeddeli okunması ise aynı şeyin tekrar tekrar meydana gelmesini ve aynı mananın daha fazlasını iktizâ etmektedir.⁹⁶

564 | db

2.3. Kırââtin Dile Uygunluğu ve Kırâât-Dil İlişkisinin Anlama Etkisi

2.3.1. Malûm ve Meçhûl Kalıplarda Kırâât Vecihleri

Bu başlık altında kırâât vecihleri bağlamında aynı kelimenin malûm veya meçhûl kalıpta okuyuşunun anlama yansımaları işlenecektir.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْإِنْسَانَ حِينَ مَوْتِهِ وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

⁹⁴ el-Hicr 15/14-15.

⁹⁵ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/433-434; Ayrıca bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/301; ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer*, 274; Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâât ve'l-izâh 'anhâ* (Dimaşk: Dâru'l-ğavsânî 2018), 2/3.

⁹⁶ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/434; Ayrıca bk. Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987), 4/386; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/3; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/132; Endülüsi, *el-Bahru'l-muhît*, 5/448.

“Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir zamana kadar salar. Şüphesiz bunda derin düşünenler için dersler vardır.”⁹⁷

Ayetteki altı çizili *قَضَى* kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef, kâfı dammeyle, dâd'ı kesrayla ve yâ'yı fethayla *قَضَى* şeklinde; *الْمَوْتُ* kelimesini de tâ'nın dammesiyle *المَوْتُ* şeklinde meçhûl okumuşlardır. Diğer imamlar ise yukarıdaki şekliyle malûm kiple okumuşlardır.⁹⁸ Malûm sîgasıyla mana “Allah, ölmelerine hükmettiği kişilerin ruhlarını tutar.” anlamındadır. Buradaki fiilin faili müstetir zamir olan *هو* dir ve *هو* fiil ile Allah'a işaret edilmektedir. Bâzmûl, bu örnekte Hamza, Kisâî ve Halef'in dışındaki imamların malûm okuyuşuna meyletmektedir.⁹⁹

Meçhûl okuyuşta ise “Allah, ölmelerine hükmedilen kişilerin ruhlarını tutar.” anlamı vardır ve burada fiil meful-ü bih üzerine bina edilmiştir. Fâil görevi *المَوْتُ* kelimesine verilmiş ve fiil ona isnat edilmiştir.¹⁰⁰ Nehhâs, buranın malûm veya meçhûl okunmasında bir fark olmadığını ancak malûm okunmasının Allah'ın ölüm kararını vermek gibi önemli bir fiilini vurgulaması açısından uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

2.3.2. İltifât Sanatından Kaynaklanan Kırâât

Bu başlık altında Arap edebiyatında yer alan iltifât sanatının icrasıyla oluşan kırâat farklılıklarına örnek verilecektir. İltifât, kelime olarak “bilinen ve beklenen üslubun dışına çıkmak; terimsel olarak geniş bir betimleme alanına sahip olmakla birlikte, hitabet veya yazı esnasında cümlelerin manasını değiştirmemek koşuluyla anlamı zenginleştirmek” şeklinde tanımlanabilir.¹⁰² Söz sanatlarından birisi olan iltifât, söze güzellik katmak ve sözü tekdüzelikten çıkarmak gibi gayelerle kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunda sıklıkla

⁹⁷ ez-Zümer 39/42.

⁹⁸ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/508; Ayrıca bk. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 562-563; Ebü'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl* (Kâhire: Dâru'l-Mısriyye, 1963), 3/206; Dâni *et-Teyisr*, 475; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/239.

⁹⁹ Başlıkla ilgili diğer örnekler için bk. Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/487-495.

¹⁰⁰ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/508; Ayrıca bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/131; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/248.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/263.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/84-85.

kullanılan iltifât sanatının ayetler içindeki konumu genel manada, “bir ayetin başlangıcı muhatab sîgasıyla gelen bir fiille başlayıp aynı cümlelerin gâib sîga ile tamamlanması” şeklinde özetlenebilir. Kırâât farklılıklarında da ayetin siyâk ve sibâkında iltifât sanatı icrâ edilebilmektedir.¹⁰³

أَفْتُوْمُنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُوْنَ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّوْنَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا لِلَّهِ بِعَافٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ

“... Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu hâlde içinizden böyle yapanların dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılacaklardır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”¹⁰⁴

Ayetteki altı çizili kelimeyi Nâfi‘, İbn Kesîr, Âsım’ın ravilerinden Ebû Bekir Şu‘be, Ya’kûb ve Halef yâ harfi ile يعملون şeklinde gâib sîgasıyla okumuşlardır. Diğer imamlar ise tâ harfi ile تَعْمَلُونَ şeklinde muhatab sîgasıyla okumuşlardır.¹⁰⁵ Tâ harfiyle okuyanlar cümlelerin başındaki أَفْتُوْمُنُوْنَ ve تَكْفُرُوْنَ kelimelerindeki gibi hitab sîgasını baz almışlardır. İkinci okuyuşta ise cümlelerin sonu olması hasebiyle iltifât sanatı icra edilmiş, okuyucunun anlama dikkati çekilmiş ve hitâbdan gâib’e geçilmiştir.¹⁰⁶

566 | db

2.3.3. Ayetteki Cümlelerin İsti’nâf, Mufâ’ale ve Teksîr İçermeyle Oluşan Kırâât

Bu başlık altında ayet içinde yer alan ibarelerden uygun olanlarının müste’nef (yeni başlayan) bir cümle veya kendisinden önceki cümleye bağlı bir cümle olup olmaması kırâât vecihleri örneğiyle işlenecektir. İlk örnek Âl-i İmrân Sûresi’nden verilebilir:

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

¹⁰³ İltifât sanatı hakkında geniş bilgi için bk. Ebu’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hâtib Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed Kazvîni, *Telhişu’l-miftâh* (Dersâadet: Cemal Efendi Matbaası, 1306h.), 72.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/85.

¹⁰⁵ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi’r-tefsîr ve’l-ahkâm*, 2/528; Ayrıca bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi’l-beşer*, 140.

¹⁰⁶ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi’r-tefsîr ve’l-ahkâm*, 2/528.

“Onlar Allah’tan bir nimetle (hatta) daha fazlasıyla ve Allah’ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesiyle de sevinç içerisinde-
dirler.”¹⁰⁷

Ayette altı çizili bölüm sadece Kisâî tarafından hemzenin kesra-
sıyla müste’nef bir cümle olarak **وَإِنَّ اللَّهَ** “Ve muhakkak ki Allah...”
şeklinde okunmuştur. Bu durumda cümle yeni başlamıştır ve cüm-
lenin îrâb açısından kendinden öncesiyle alakası bulunmamaktadır.
Diğer imamlar ise elifin fethasıyla **وَبِإِنَّ اللَّهَ** manasında olmak üzere
وَأَنَّ اللَّهَ şeklinde okumuşlardır.¹⁰⁸ Bu kırâate göre istibşâr, Allah’ın
rahmeti ve fazlı, mükafat elde etmekle olur. Halbuki Kisâî’nin
kırâatinde kulun, Allah’ın bizzat kendisini ve rızasını kazanmaya
çaba göstermesi, kendi amelinin karşılığını istemesinden daha tam
ve mükemmeldir. Bu durumda müellife göre birinci kırâatin mana-
sı, ikincisinden daha evlâ olmaktadır.¹⁰⁹

Kırâatlerin mufâ’ale babıyla manaya işteştik katması yine Âl-i
İmrân Sûresi’nden örneklendirilebilir:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيْنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ
النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

db | 567

“Allah’ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri
öldürenler ve insanlardan adaleti emredenlerin canına kıyanlar var
ya, onlara can yakıcı bir azabı müjdele!”¹¹⁰

Ayetteki altı çizili fiili, Hamza yâ’nın dammesi, kâf’ın fethası ve
elif ekleyerek, tâ’nın kesrasıyla “savaşırklar” manasında **يُقَاتِلُونَ** şeklin-
de okunmuştur. Diğer imamlar ise ayetteki şekliyle “öldürürler” an-
lamında okumuşlardır. Esasen burada iki kırâat işteştik ifade eder
ve anlamı tektir. Zira onlar peygamberleri bazen savaşarak bazen
de savaşmadan öldürürlerdi.¹¹¹

Kırâatlerin manaya azlık-çokluk yönünde katkıda bulunmasına
ise A’râf Suresi’nden örnek verilecektir.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/171.

¹⁰⁸ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/566; Ayrıca bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/244.

¹⁰⁹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/566; Ayrıca bk. Mekkî, *el-Keşf*, 1/365; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/175; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/389; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/78.

¹¹⁰ Âl-i İmrân 3/21.

¹¹¹ Bâzmûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/566; bk. Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, 1/322; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/186-187.

إِنَّ الدِّينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Bizim ayetlerimizi yalanlayan, onlara karşı kibirlenip yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız.”¹¹²

Ayetteki altı çizili kelimeyi Ebû Amr te'nis tâ'sı, fâ'nin sükûnu, tâ'yı şeddesiz ve fethalı olarak لَا تُفْتَحُ şeklinde; Hamza, Kisâî ve Halef ise yâ ile, fâ'nin sükûnu, tâ'yı şeddesiz ve fethalı olarak لَا يُفْتَحُ şeklinde; diğer imamlar da ayette geçtiği şekliyle şeddeli ve tâ harfiyle okumuşlardır.¹¹³

Hamza, Kisâî ve Halef'in kırâatine göre okuyanlar, cemî' olan “ebvâb” kelimesini müzekker kabul ederek yâ harfi ile “açılmayacak” manasında okumuşlardır. Tâ ile okuyanlar ise aynı kelimeyi cemî' müennes kabul ederek “açılmayacak” anlamında okumuşlardır. Sonuç olarak anlamda bir farklılık olmamakta beraber tefil/sülâsî vezinlerinde okunmasında şu nüans bulunmaktadır: Tâ harfini şeddesiz okuyanlar hem azlık hem de çokluk ifade etmesi için şeddesiz (sülâsî) okumuş; diğerleri ise hem çokluk hem de peş peşe ve tekrar tekrar meydana gelmeyi ifade için şeddeli (tefil) okumuşlardır.¹¹⁴

2.3.4. Haberî-İnşâî Cümlelerde Kırâât

Bu başlık altında cümlenin haberî veya inşâî olmasında kırâat farklılıklarının etkisi işlenecektir.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ

“Şüphesiz (Ey Peygamber) biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.”¹¹⁵

Nâfi' ve Ya'kûb, ayetteki altı çizili bölümü inşâî cümle kabul ederek tâ'yı fethayla ve lâm'ı cezimle وَلَا تُسْئَلُ şeklinde nehyi hâzır kipinde okumuşlardır. Diğer kırâat imamları ise cümleyi haber cüm-

¹¹² el-A'râf 7/40.

¹¹³ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/582; Ayrıca bk. Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 2/127; Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer*, 224.

¹¹⁴ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/582; Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/63; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 7/206.

¹¹⁵ el-Bakara 2/119.

lesi kabul ederek tâ ve lâm harflerini dammeli **وَلَا تُسْئَلُ** şeklinde meçhûl sîgayla okumuşlardır. Nâfi' ve Ya'kûb kırâati ta'zîm içeriği taşımaktadır ve cümlede kâfirlerin içine düştüklerin azabın büyüklüğüne dikkat çekilerek bir nevi "Onu hiç sorma!" demek istenmiştir. Veya "Ey haberi soran kişi, duyunca seni dehşete düşüreceği ve canını sıkacağı için bu haberi duymaya dayanamazsın, öyleyse sorma!" manasındadır.

Diğer imamların kırâatinde ise cümle "Onların varacağı yer cehennemdir, dolayısıyla onların inkârı sana zarar vermez. Sen bu durumdan sorumlu değilsin." manasındadır. Veya "Sen doğruyu bulmuşsun, senin için başka bir şey gerekli değil. Dolayısıyla onların inkârları ve Allah'ın azabına çarpılmalarından ötürü kederlenme!" demek istenmiştir.¹¹⁶

el-Kırâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-ahkâm isimli eserde yukarıda işlenen başlıklar dışında da başlıklar bulunmakta ve bu çerçevede de kırâatlerin âyetlerin yorumuna etkisi incelenmektedir. Fakat bu çalışmanın bir makale boyutunda olması hem tüm başlıkları işleme hem de işlenen örnekleri tüm boyutlarıyla sunabilmeye olanak sağlamamıştır. Dolayısıyla daha önce de dikkat çekildiği üzere ilgili eser, detaylıca incelenmek ve değerlendirilmek üzere lisansüstü düzeyde akademik çalışmayı hak etmektedir.

Sonuç

Mekke'de dünyaya gelen Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl tarafından kaleme alınan *el-Kırâât ve eseruha fi't-tefsîr ve'l-ahkâm* isimli eserin işlendiği bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Eser, kırâat ilmine dair içerik açısından oldukça zengin bir muhtevâyâ sahiptir. Kırâat ilmi ve bu ilme ait kavramların tanımlanması ve kullanım alanlarının belirlenmesi; nüzulünden itibaren Kur'ân ve kırâatlerin tarihi süreci; kırâatlerin imam ve beldelerine nispetle tanıtılması; günümüze kadar oluşan literatürün takdîmi ve kronolojik sıralanması; alana özgü olmasa dahi dinî ilimler çerçevesinde kaleme alınan eserlerde mevcut olan ve alan bilgilerini içeren müdevvenatın tanıtımı ve alana katkısı; mülhidlerin geçmişte ve günümüzde kırâatlerle ilgili eleştirileri ve bunlara hem tarihî veriler

¹¹⁶ Bâzmûl, *el-Kırâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2/591; Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/28; Endülüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/376-378.

hem de güncel delillerle reddiyelerin yazılması gibi meseleler kitabın içeriğine dair verilerden sadece birinci bölüme ait konulardır.

Eser; kırâat, tefsîr, ulûmu'l-Kur'ân, me'âni'l-Kur'ân ve nahiv kitaplarında dağınık bir şekilde bulunan kırâat materyallerinin düzenlenerek bir kitapta birleştirilmesi yönüyle hem orijinaldir hem de alana katkı sağlayarak araştırmacıların/İlgililerin bilgiye ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Kırâatler; doğuş, gelişim ve yayılma dönemlerini içeren süreçler açısından farklı disiplinlere ait eserlerde bulunmakla birlikte tedvîn ve sınıflandırılma dönemlerinde kendi literatürünü oluşturmuştur. Bu meyanda yazılan eserler geçmişte olduğu gibi günümüz de devam etmektedir. Bu eser de bunlardan birisi kabul edilebilecek düzeydedir.

Eserin adında ahkâm âyetlerinin tefsirine kırâatlerin etkisi ön plana çıkartmış olsa da eserin içeriğinde kırâatlerin âyetlerin tefsirine etkisi geniş bir perspektifte ele alınmaktadır. İki ciltten oluşan eserin birinci cildinin bir kısmı ve ikinci cildin tamamında kırâatlerin âyetlerin tefsirine etkisi incelenmektedir. Bu incelemede sadece ahkâm âyetleri bağlamında hükmün değişmesi yönüyle değil, kırâatin âyetin anlamını tebyîn etmesi, genişletmesi, te'kîd etmesi; anlamın umûmîlik, genellik ve icmâl ifade etmesi; farklı üsluplarla okunan kırâat vecihlerinin anlama kattığı zenginlikler açısından da kırâat-tefsîr ilişkisi ele alınmaktadır.

el-Kırâât ve Eseruha fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm isimli eser, içerik açısından oldukça zengin olmakla birlikte bölümlere ayrılma ve başlıklandırma açısından son derece karmaşıktır. Alt başlıkların incelenmesi esnasında çok fazla alt başlığın, bu başlıkların içinde de fazlaca alt başlıkların olması konuyu çok dağıtmakta ve neredeyse ilk ana başlığın unutulmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca başlık takibini zorlaştırmaktadır. İlaveten konular açısından da yer yer aynı konulara dönülmekte ve farklı başlıklarda aynı konular ele alınmaktadır.

Eserde kırâat meseleleri ve kırâat farklılıklarının âyetlerin yorumuna etkisinin bulunması, eserin akademik anlamda ders materyali olmasına olanak sağlamaktadır. İlgili konuların bir bütün olarak tek eserde yer alması öğretici ve öğrenci açısından kolaylık olarak değerlendirilebilir.

el-Kırâât ve Eseruha fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm isimli eserin yazarının henüz hayatta olması ve akademisyen kimliği taşıması eserin hem

güncel hem de akademik güncelliğini koruması açısından önemlidir. Bu vesileyle eserin tüm boyutlarıyla akademik açıdan ele alınmayı hak ettiği yönündeki kanaatimizi belirtmeliyiz.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 32/287- 289.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ya'kûb el-Hadramî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 43/282-284.
- Bâzmûl, Muhammed b. Ömer b. Sâlim. *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*. Cezâir: Dâru'l-Mîrâsi'n-Nebevî, 2015.
- Bâzmûl, Muhammed b. Ömer b. Sâlim. *Nafîle Namazlar*. trc. Seyfullah Erdoğmuş. İstanbul: Polen Yayınları, 2006.
- Beğâvî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd. *Me'âlimu't-tenzîl fi't-tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru'l-marife, 1987.
- Birişik, Abdulhamid. "Kirâât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 25/425-432.
- Danacı, Sibel. *Vehbe ez-Zühaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Manaya Etki Eden Kirâat Vecihleri ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sâid b. Osmân. *Câmi'u'l- beyân fi'l-kirâati's-seb'*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sâid b. Osmân. *et-Teyisr fi'l-kirâati's-seb'*. Kâhire: Mektebetü's-Sahâbe, 2008.
- Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî. *İthâfu fuzalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer*. Kâhire: Mektebetü'l-Meymeniyeye, 1317.
- Dûrî, Ebû Ömer Hafs b. Ömer. *Kirâatu'n-Nebî*. İstanbul: 1993.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsenâ et-Teymî. *Mecâzu'l-Kur'ân*. Kâhire, b.y, 1961.
- Endülüsî, Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- <https://www.bazmool.net/Home/Bio>, Erişim 15 Şubat 2024.
- İbn Atyye, Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-vecîz fi't-tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Muhteseb fi't-tebyîni vücûhi şevâzî'l-kirâât ve'l-izâh 'anhâ*. Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî 2018.
- İbn Cuzeyy, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*. Beyrût: Mektebetü'l-'Arabiyye, 2010.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrût: Dâru Sâdır, t.y.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî. *Kitâbu's-seb'a fi'l-kirâât*. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1400h.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed. *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. Kâhire: Dâru'l-Mısıriyye, 1963.

- Kâdî, Abdulfettâh. *el-Budûruz-zâhire fi'l-kurâati'l 'aşera el-mütevâtira min tariyki-Şâtibiyyeti ve'd-durâ.* Beyrût: Dâru'l-Küttabi'l-Arabî, 2008.
- Kallek, Cengiz. "Miskin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 30/183-184.
- Kazvîni, Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hâtib Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. *Telhîsu'l-Miftâh.* Dersaâdet: Cemal Efendi Matbaası, 1306h.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân.* Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *el-Keşf 'an vucûhi'l-kurâati's-seb ve 'ilelihâ ve hicecihâ.* Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1984.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *İ'râbu'l-Kur'ân.* Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *Me'âni'l-Kur'ân.* Mekke: İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1988.
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd.* Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Râgıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân.* Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2011.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-gayb.* Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût.* Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1331h..
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Kâdi Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr.* Beyrût: Dâru'l-marife, 2007.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân.* Beyrût: Dâru'l-Mârife, 1986.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü.* Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Yücel, Ahmet. "Muztarib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 31/422.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seri b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh.* Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizit- tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl.* Beyrût: Dâru'l-İhyâ, 1997.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-vecîz.* Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1996.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhîlü'l-irfân.* Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1995.

